

Hagyomány és evolúció

Megemlékezések Kner Imréről születésének centenáriumán

Békéscsaba-Gyoma, 1991.

TARTALOM

**Balog Miklós:
Megnyitó**

**Szilágyi Ferenc:
Rendhagyóan - Kner Imréről**

**Jenei Bálint:
Koszorúzási megemlékezés**

**Haiman György:
A centenáris Kner Imre kiállítás megnyitására**

**Hudák Julianna:
Kner Imre emlékkiállítás**

Balog Miklós: Megnyitó

Több mint száz évvel ezelőtt, 1882-ben, Gyomán az akkori mezővárosi jellegű helységben egy vállalkozó szellemű könyvkötő nyomdát alapított, aki a nyomda működtetése közben tanulta meg a szakmát, szerzett megrendelőket, és évről évre folytonosan fejlesztette kis üzemét. Kner Izidor a mindennapos gyakorlati munka mellett világosan látta, hogy fennmaradni és prosperálni csakis állandóan és folyamatosan karbantartott, felújított elméleti és gyakorlati ismeretekkel vezetett vállalkozással lehet. A legidősebb fiú, Imre így került a műhelybe, alapfokon elsajátítani a szakmát. Ez nem lehetett elég, hiszen egy európai szintű műhely vezetéséhez európai szintű tudás szükséges.

Ezért az apa - a hazai ilyen képzési lehetőségek híján - a lipcsei Mäser-féle technikumba íratta be fiát, elsajátítandó a nyomdászat technikai, gyakorlati és praktikus tudnivalóit az ötszáz éves mesterség modern művészeti követelményeinek megismerése mellett. 1905-ben tért onnan haza, s azonnal át is ruházta rá apja a nyomda technikai irányítását.

A nyomda évek óta tartó egyenletes fejlődése felgyorsult: a megrendelői kör bővült, újabb és újabb partneri kapcsolatok létesültek. A vállalkozás rentabilitása szempontjából döntő volt, hogy a közigazgatási (ügyviteli) nyomtatványok gyors és pontos szállításának köszönhetően a szomszédos megyéken kívül a távolabbi országrészek hivatalai is a nyomda állandó megrendelőivé lettek.

A nyomda üzleti fejlődése ekkor sem állhatott meg, hiszen országos és európai színvonalat akartak elérni a vállalkozók és a szállításaikat is egyre nagyobb területre akarták kiterjeszteni. Kner Izidor ezt a munkát Imre fiával együtt szívós munkával végezte és biztos kézzel irányította a vállalkozást.

Kner Imre születésének 100. évfordulójára emlékezvén, vissza kell tekintenünk a korabeli gyomai és országos viszonyokra. A vállalat alapítása a kiegyezés utáni magyar iparfejlődés jelentős korszakára esett. A társadalmi és gazdasági fejlődés a mostani mércével mérve is jelentős volt, és ez jó hatással volt az ipar kialakulására. A közigazgatás is megszilárdult az 1867-es kiegyezés után, amelyet különböző új rendszerű nyomtatványigények kísérték. A vállalat alapítója jó érzékkel vette észre, hogy jelentős nyomtatványszükséglet van, hozzákezdett ennek a rendszerezéséhez. Ezzel megalapozta a vállalat gazdasági fejlődését.

Kner Imre ezt továbbfejlesztette, szélesebb körűvé tette és a gazdasági lehetőségek birtokában a nyomda tevékenységét más területekre is kiterjesztette. A vállalat 1902-ben jelentős bővítést hajtott végre és ezáltal az akkori kor jól felszerelt nagyobb nyomdái közé került. Kner Imre műszaki vezetői tevékenységét figyelemmel kísérhetjük a gépterem fejlődésén, a kötészet modernizálásán a betűanyag jelentős fejlesztésén keresztül, mindezek eredményeképpen a munka termelékenysége megnövekedésén át. A századforduló 30-40 fős kis vállalata az I. világháború előtti években már 150 főt foglalkoztatott.

A gazdasági alapokon 1911-től kezdve a nyomda a könyvkiadói tevékenységbe is bekapcsolódott. A művészi kísérletezéseket, a stílusirányzatok kipróbálását kísérhetjük figyelemmel. Kner Imre ezáltal szerez olyan gyakorlati tapasztalatokat, melyeket később tanulmányai, dolgozatai és előadói tevékenységében kamatoztatott. Így 1933-ban megjelent az az elméleti tanulmány, mely a tipográfiai stílus elemeit taglalja. Kner Imre a vállalat gazdasági vezetése mellett kiterjedt művészeti, esztétikai tevékenységet végzett, szakmai ismeretterjesztést tartott, és a magyar nyomdaipar és könyvesztétikájának jelentős szakemberévé vált.

Az a kisvállalkozó, aki a község és környéke igényeiből adódó nyomtatványszükséglet előállítására épített, kiterjesztette tevékenységét a közigazgatási nyomtatványokra, báli meghívókra, egyéb mindenféle nyomtatványokra, még irodaszerek árusítására is; majd könyvkiadásba kezdett - nem is sikertelenül, mert, noha a könyvekkel való foglalatosskodás nem hozta az állandó fejlesztésekhez szükséges anyagi eredményeket, főként a művészetek világában szerzett a cégnek támogatókat és barátokat.

A mai vállalat a Kner Nyomda, két jelentős elődvállalatra tekinthet tehát vissza, melynek mindkét ága nagyon szép könyvesztétikai és nyomdai hagyományokat örökölt át. Tulajdonképpen ez volt az a szellemi tőke, amely a mai nagyvállalat létrehozását elősegítette és lehetővé tette. Mindannyian büszkék vagyunk arra, hogy vállalatunk a magyar Alföld két, nemes hagyományokkal rendelkező nyomdaelődre tekinthet vissza: a gyomai Knerre és a békéscsabai Tevanra. Most Kner Imre születésének 100. évfordulója előtt tisztelegve meg kell állapítani, hogy elődeink megalkuvást nem ismerő munkaszeretete, a szép iránti törekvése, fáradhatatlan kutató tevékenysége, a munkásokat is a szépre ösztökélő lelkesedése ma a továbbhaladásunk forrása.

Mai nagyvállalatunk a magyar nyomdaipar jelentős üzeme. Minden termékcsoporthoz, amelyet előállítunk: könyv, csomagolóanyag, jelentős helyet foglalunk el és mennyiségben, minőségben a hazai termelés meghatározói vagyunk. Elődeink munkája, Kner Imre művészi teljesítménye és szakmai szeretete arra ösztönöz minket, hogy nem állhatunk meg eredményeinknél, hanem tovább kell haladnunk.

A nyomdászat itt Gyomaendrődön is teljesen átalakult. 1967 és 68-ban új üzemépület létesült. Sok új gépet állítottunk termelésbe, a könyvtermelés fejlesztésére. A 70-es évek végén és a 80-as évek elején beindult az ofszetelés. Jelentős fejlesztésen ment keresztül a szöveg-előállítás, hiszen az egykori híres kéziszedésnek ma már nem igen találjuk maradványait. A szedés nagyobb része monószedéssel és fényszedéssel készül. A nyomógépek nagy többsége időközben ofszeteljárással dolgozik. A kötészet, amely korábban kimondottan kézi munka volt, és a mives könyvkötő hagyományok folytatója, ma már gépesített. Igaz, hogy nem automatizált, de minden kötészeti folyamat gépesítve van és ezek között nagyon korszerű gépeket is találunk.

Sajnos nem lehetünk elégedettek minden gép műszaki állapotával és az épületek állagával. Szükséges, hogy továbblépjünk és a hazai piac igényeinek megfelelően bővítsük termelésünket. Erre köteleznek minket Kner Izidor és Kner Imre törekvései. Célunk, hogy a nyomdából olyan nyomtatványok kerüljenek ki, amelyek céljaiknak megfelelően szerkesztettek, tipográfiaiilag egységesek és jól megalkotottak, esztétikailag magas színvonalú és minőségüket tekintve bárhol a világon megállják a helyüket.

Ezen célok érdekében kell tovább dolgoznunk. Tevékenységünkhöz hitet és erőt meríthetünk Kner Imre munkásságából, szakmai tudásából, a szép iránti állhatatos szeretetéből, és mélységes emberségéből. A gyomaendrődi nyomda dolgozói ezen hagyományokat követve méltóan bízhatnak a jövő sikereiben és további példát állítván az utánuk következő nyomdász nemzedékeknek.

Szilágyi Ferenc: Rendhagyóan - Kner Imréről

Az újabb kori magyar, egyszersmind az európai könyvművészet kiválóságára, Gyoma szülőttére, a tragikus sorsú Kner Imrere emlékezünk születése századik évfordulóján. De nemcsak őrá: február 5-én kerek 130 éve, hogy az Alapító, az apa, Kner Izidor a mai Petőfi Sándor utcában megszületett. Márpedig apa és fiú a nyomdászatban is, a könyvművészetben is elválaszthatatlanok egymástól. Magam még láttam az aranyozott betűjű márványtáblát nagyapámék utcájában, a kövezetlen Petőfi Sándor utcában, a szülőházon; s láttam annak vakon meredő üres helyét is a fehér falú vályogházon, mert 1944 márciusában a táblát eltávolították. De láttam szülőhelyem hírneves szülőttjét, a galambösz Kner Izidort is, aki csontfogantyús sétatálcájával, fehér keménygallérosan végigvonult ferencjósokájában az akkor még meglévő nagy vadgesztenyesor alatt. Ha történetesen én meg a piros meggyfabotos nagyapámat kísérve összetalálkoztunk, ő barátságosan leállt vele parolázni, és hatéves csekélységemet is figyelemre méltatva, egy biztató »Nagyra nőj«-jel tette a fejemre a kezét. S ebben a kézrátételben mindig érezhettem azt a nagyranövésre biztató szellemi kisugárzást, amely a Kner műhelyből áradt a különben sivár és kevés népművészeti s történelmi hagyományú alföldi községbe. Kner Imre maga így jellemezte a helységet, kiváló történelmi érzéssel látva s láttatva a dolgok mögé: »Apám megírta fiatalságának küzdelmeit. Nem volt semmi más útravalója, mint a tehetség, a szorgalom, akarat és a becsület. És mivel az Isten a Tiszántúlon tette le a kenyerét [...] vagyis olyan helyen, amely máig se heverte ki a török századok pusztításait, s ezért igen sivár kultúrta, amelynek tradíciókincse is sokkal szegényesebb a hegyvidéki kisvárosokénál«.

Többször is írt erről, megfogalmazva, amit romantikára, regényességre szomjazó gyerekként magam csak névtelen, nyomasztó szorongásként éltem át: a múlt, a történelmi hagyomány, a tradíció hiányáról, talán azért is, mert éppen a hagyományörzés vált oly fontos elemévé a Kner műhely egész tevékenységének. Ezt mint gyerek, persze, még nem foghattam fel, de a kisugárzást éreztem, noha az igazi erejét nem tudtam érzékelni. Tehát nem csupán személyes élmények, de szellemi szálak, is fűttek a szomszédunkban működő Kner officinához, amelyet mindössze egy kis köz - a hajdani Kner köz - választott el szülőházamtól. Verandánkról s a nappalinkból láttam a hatalmas fehér íveket suhogtató gépeit, s esténként meg odavilágított az íróasztal zöld lámpafénye, a virrasztó szorgalom jeleként. Talán ekkor írta üzleti és egyéb leveleit az író és művész barátaihoz. De erről persze, kisdiákként, mit sem tudtam. Az irodalomtörténet is igencsak mulasztott, mert a Magyar Irodalmi Lexikon 1963-i I. kötetéből hiányzik még Kner Imre neve. Igaz, később jelent meg a rendkívül gazdag irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségű levelezésének válogatása. Szétszórta azonban már addig is publikálásra kerültek levelek a Csákabonyi Kálmán főlevéltáros által megmentett anyagból.

De nem csupán néhány személyes gyomai emlék az, ami e tárgyhoz köt: Kner Imre abban a szomszédos mezőtúri kálvinista főgimnáziumban szívta magába a köteleességtudás parancsát, a nép, a haza és az anyanyelv szeretetét, ahol édesapámnak egy év híján iskolatársa volt s ahol magam is ismerkedtem ezekkel az eszményekkel.

Jelenlegi munkahelyemnek, a debreceni Egyetemnek is nem lebecsülendő szerepe volt és van a Kner-értékek megmentésében, őrzésében a Kner különgyűjtemény gondozásával. Fő kutatási tárgyam, Csokonai is kapcsolódik a gyomai Kner műhelyhez, nem csupán a Kner klasszikusok pompás Lilla-kötete révén, hanem a számomra oly fontos fölfedezéseket tartogató politikai allegória, a *Békaegérharc* Mata János által tervezett, illusztrált - bár sajnos, meg nem valósult - kiadása által is. E kötet 1944 vészterhes évében, oly sok időszzerű mondanivalóval a nyomda

egyik utolsó kiadványa lett volna; a róla folytatott levelezés azonban így is irodalomtörténeti jelentőségű. Mindez, nem szólva a Kosztolányihoz, Szabó Lőrinchez fűződő szellemi - illetve az utóbbihoz: személyes - kötődésemről, akikkel Kner Imre is termékeny kapcsolatban volt, okát s magyarázatát adhatja, miért mertem vállalkozni a régi magyar irodalom kutatója létemre erre az emlékező előadásra. Ámbár igaz, hogy a régi hazai irodalom nemcsak hogy nem volt idegen a Kner műhelytől, hanem éppen a régi magyar nyomdai és könyves hagyomány volt az, amiből megújították a honi könyvművészetet.

Az idén ünnepeljük a magyar művelődésben oly felbecsülhetetlen értékű Károli Gáspár fordította Vizsolyi Biblia megszületésének négyszázadik évfordulóját. Tudjuk, hogy már Kner Sámuelnek mindennapos olvasmánya volt a nagybecsű könyv, más régi magyar könyvekkel egyetemben: »Nagyapám, aki csak 1849-ben lett könyvkötő, s előbb Pozsonyban járt rabbiiskolába, s onnan megszökve lett a családi örökölt mesterség őrzője, nagyszerűen ismerte az Ótestamentumot és az Újat is, Károli Gáspár bibliáját, de ismerte a Káldi-félét is, s legkedvesebb foglalkozása volt kétkezi munkája mellett a fordítások és az eredeti összehasonlítás» - írta Kner Imre a nagyatyjáról. Az Alapító, Kner Izidor pedig ezt írta *Félévszázad mezsgyéjén* című nyomdatörténetében, 1931-ben: »Az események rohanása megmutatta nekünk, hogy a magyar szellemi élet egyik legnagyobb betegsége a tradíció folytonosságának hiánya. Úgy éreztük, hogy a különféle szélsőséges jelenségek oka az, hogy habár nagyon sokat emlegetjük a múltat, igazi kapcsolatunk a magyar múlttal nincsen, nem ismerjük eléggé régi, igazi értékeinket. Ennek okait itt nem fejthetem ki, hatásáról sincsen tér beszélni. De ennek a felismerésnek következtében határoztuk el, hogy megkíséréljük visszanyúlni a magyar múltba és megteremteni az eleven, igazi kapcsolatot a múlt szellemi értékeivel az irodalmon és a könyvművészen keresztül. Hasonló kísérletek történtek már elszigetelten, csak bizonyos vonatkozásokra kiterjedő módon a külföldön is, hiszen odakint állandó és eleven érdeklődés élt az emberekben már a háború előtt is a régi irodalom s a régi könyv iránt. Mi azonban egy összefoglaló kísérletre gondoltunk, amelynek célja a tradíció folytonosságának helyreállítása volt.«

S mi volt Kner Imre írásban is számtalanszor kifejtett jelszava? A hagyomány és a minőség. S ezzel voltaképp már el is érkeztünk Kner Imre könyvművészi munkásságának jellemzéséhez és értékeléséhez. Erről már nagyon sok kiváló előadás hangzott el, sőt dolgozatok, recenziók jelentek meg szép számban. Legutóbb 1982-ben, a gyomai Kner nyomda alapításának százados évfordulóján külön a könyvművészről, az üzemgazdásról, a bibliofil könyvgyűjtőről, az irodalombarátról, az irodalomszervezőről és az emberről.

Mindezek méltatására azonban kevés egy előadás szűk kerete, annak pedig, hogy más szavakkal mondjam el azt, amit nálam szakavatottabbak már előttem megírtak, nem vagyok híve. Így, amint azt előadásom címe talán kifejezi: *Rendhagyóan Kner Imréről* - inkább személyes élményeimre, benyomásaimra, emlékeimre összpontosítok, azok köré csoportosítva mondandómat, igyekszem fölidézni Kner Imre emberi arcképét. Éspedig úgy, hogy a mozaikokból, a tükörserepekből a töredezettség ellenére is egész kép lássék, sőt ne csupán a személyes arckép, hanem a szellemi háttér, a szülőhely, a társadalom s a kor képe is kirajzolódjék. Mert enélkül a mű s az ember - az emberi igény s az igényért vállalt helytállás - sem érthető s értékelhető igazán. S itt adhatok talán némi többletet az eddigi megemlékezők írásaihoz, annál is inkább, mert egy évtizedek óta hordozott regénytémám megírása közben vagyok, amely 1944. március 15-től 1944. október 6-ig, történelmünk súlyos, sorsfordító hónapjaiban játszódik szülőhelyemen. Ez is magyarázza, miért vállalkoztam a megtisztelő fölkérés nyomán erre az emlékezésre, s ez mentheti is egyben, ha emlékezésem olykor a szépirodalom mezsgyéjére téved, s annak eszközeivel él, szándékom szerint mindig híven a tényekhez.

Goethe mondja: *Ki a költőt érteni vágyja, utazzon el a hazájába...*

Kner Imre nem volt költő - bár Tolnai Gábor, nem minden alap nélkül nevezte »a betű poétájá«-nak -, mégis lehetne leveleiből számos részletet idézni, ahol szinte költőin szárnyal, szép magyarsággal ír, így Goethe szavai (akit annyira szeretett s művészi formában többször ki is adott) rá is érvényesek.

Gyoma és társadalma 1890-1944-ig: maga ez is egy könyv, egy regény. A gyerekkor Gyomája a kezdetektől az első világháborúig, nem csupán a felhőtlen s többé-kevésbé felelőtlen, gondtalan ifjúság megszépítő messzeségén át tűnik idillinek a visszanéző férfi szemében: idillibb volt a valóságban is, társadalmilag, gazdaságilag egyaránt; a ferencjózsefi békeidők voltak ezek, amikor - nagyapám elbeszélése szerint, - egy krajcárért egy kalap mézédesszilván lehetett kapni a gyomai piacon s ugyanannyiért hozzá egy fehér cipőt. Hasonló világot idéz fel a *Félévszázad mezsgyéjén* is: »[...] a hús fontja négy-hat krajcár között mozgott. Tíz krajcárért tizennégy, sőt több tyúktojást lehetett kapni. Egy forintért házhoz szállították a tetejét szekér fűtenivaló szalmát és ugyanannyiért egy kocsí dinnyét: görögöt és sárgát vegyesen. Ehhez szabódott az ipari cikkek ára is«.

De nemcsak a nagy olcsóságával tűnik most idillinek ez az idő, hanem több emberségével is; mert a halat akkor nemcsak fonttal, hanem emberséggel is mérték, amint az adomázó Kner Izidor gyerekkori históriájából ismerjük: »Kora reggel ebédrevalóért loholtam ki a halászbárkához. Nem fonszámra mérték akkor a halat, hanem látta az öreg halász, hogy egy váltóforintot szorongatok a markomban, faabroncsos hálójával kiemelt a bárkájából érte egy akkora csukát, hogy félvékás keskeny, hosszú kaskámból arasznyira lógott ki feje-farka a szép víziállatnak...«

Jókai és Mikszáth írásaiból ismert adomázó világ volt ez, a kiegyezés és a millennium közti idők derűsnek tetsző aranykora, a társadalmi béke korszaka, amikor nem volt ugyan egyenlőség, még csak esélyegyenlőség sem, de azért volt út fölfelé és a feltörekedő s alulról beérkező embernek megbecsülés, sőt afféle ráadás megbecsülés járt. Az elzúgott forradalmas és demokratikus idők emlékeként, amikor is Mezőberénybe menet Petőfi Sándor nálunk is megfordult, sőt szónokolt is a gyomai községházán. Ez a kölcsönös megbecsülés volt az alapja nagyapám s Kner Izidor parolázásának is. Nagyapám tisztelte a híres nyomdászban az utcájuk, a gazdasor végéről a főutcára feltört, országos híró, nadrágos, sétatálcás vállalkozót, aki viszont nagyapámban - Arannyal szólva - »a viszonyok jármát lerázó« zsellérfiút, aki módos lányt kapott feleségül, s a községházán idővel pénztári ellenőr, községi bíró, majd közgyám lett, miközben két fiát orvosnak taníttatta. Abba a híres mezőtúri református főgimnáziumba íratva őket, ahová az Alapító is legnagyobb fiát az öt gyermek közül íratva, csaknem ugyanabban az esztendőben.

Fölvetődik az a kérdés, milyen volt a Kner család társadalmi megbecsülése a községben, nevezetesen a nyomdaalapítóé és a fiáé. Mert hiszen ha Kner Izidor itt született is már, és édesapja itt kötött is házasságot 1857. szeptember 23-án Gesmey Katalinnal, mégis csak jövevények voltak; arról nem is szólva, hogy a csak akkoriban emancipált felekezethez tartoztak, s láthatóan gyors anyagi és erkölcsi, meg polgárrá emelkedésük ott játszódott le a község szeme előtt. Nagyapám, akinek szülője fiókjában ifjabb Móricz Pál Szegeden nyomtatott »1841-49-diki szabadságharczi csatatörténetei« mellett ott voltak Kner Izidor *Agyafurt alakjai* is, az alulról följebb törők megbecsülésével tekintett sokra jutott sorstársára, a szintén lentől feltörekedett emberre. De hogy a középosztály, az értelmiség, az úgynevezett »úri osztály« is befogadta az egykori »kézművest«, ennek meggyőző bizonyítékát nyújtja az a kis anekdotás könyv, amelyet a nótaszerző híres gyomai református papról írt Kner Izidor *Emlékezések Kálmán Farkasról, a kurucz nóták dalszerzőjéről* címmel 1907-ben, az elhunyt neves lelkész

síremlékének javára. Ebben van egy kis történet, amely sok mindent elmond Gyoma századvégi társadalmi életéről, viszonyairól. Előbb azonban hadd emlékeztessék arra is, hogy már az apa, a kompaktor Kner Sámuel is rangot vívott ki magának a község társadalmában nem mindennapi tehetségével. Erről ezt olvassuk a *Fél évszázad mezsgyéjén*-ben: »Foglalkozásához, társadalmi állásához mértén atyám jóval az átlagos intelligencia fölött állott és biztosan különb pappá lesz, mint amilyen könyvkötő volt. Szent Dávid minden zsoltárának könyvnélkül tudta szövegét, dallamát. Az Ó- és Újtestamentumban való jártasságát széles körben ismerték, bámulták és tisztelték is érte.«

»Gyoma hírneves lelkészeinek egyike évtizedeken át kommentálta a bibliát, a másik pedig zsoltárénekek új dallamosításával többször vágott zsebre aranyakat, pályadíjként. Munkálkodásukat nem egyszer zavarta meg olyan bökkenő, mely abból származott, hogy mindkét szentkönyvet nem az eredeti nyelvből ültették át magyarra és modern képzettségű pap nem haladhatott át homályosságokon, értelmetlenségeken. Ilyenkor atyámhoz fordulva, már az első szak kimondása után meg is kapták rá a szentenciát [...] Hogy a Bibliát megkülönböztetett szeretettel forgatták, ezt sohasem titkolta.« - A két »hírneves gyomai lelkész« közül a biblia-magyarázó Garzó Gyula volt az, akinek *Gyakorlati Bibliamagyarázatok* című sorozatát egy ideig a gyomai Kner műhelyben nyomtatták, is az énekszerző pap pedig az a Kálmán Farkas volt, akinek hangjegyekkel díszített síremlékére Kner Izidor gyűjtötte a garasokat a barátja emlékének szentelt könyvecskéivel. »Gyomára jöttemkor [vagyis 1885-ben, három évvel a nyomdaalapítás után] - mondja az anekdota - olyan társadalmi élet volt itten, mint még soha. Most különösen nem.«

»Fábry Sándor állott a közigazgatás élén és a Körös szabályozása is akkor volt, meg az országút kövezése. Ami mind intelligens idegeneket időztetett nálunk.«

»Egyszer csak jön az írásos parancs minden úri emberhez, hogy szerdán délután 5 órakor társas kirándulás lesz a Torzsás-zugba.« A »minden úri ember«-hez a nyomdaalapító vállalkozó is odaszámított. A jól sikerült első kirándulást több is követte; az ő szavaival »hol vadász-, hol halász-, hol szalonasztó vacsora«, sőt nyúl-paprikás-evés is. A hozzávalót a vendégek szolgáltatták e Körös-parti kirándulásokhoz. Egy alkalommal a nótaszerző lelkész két nagy kulacs borral járult a közebédhez, s mikor a csónakból kiszálltak, az egyik csutorából sorba kínálta a füzesben pipázó három legeltető juhászt. Valamelyik vendég finnyás kérdésére pedig: »hát mi most már hogyan igyunk abból a kulacsból?« - válaszul »meg sem törülvén a csutora száját, hatalmasat húzott belőle: Így ni!« Így festett a demokrácia a község századvégi társadalmában, s itt húzódtak a határai is: a Körös-parton piknikező községi honoráciorok, papok, vállalkozók s a köznépet megjelenítő juhászok között. Garzó Gyula s Kálmán Farkas neve aztán még összekerül Kner Izidoréval, de már 1944 viharfelhős nyarán, azon okból, hogy mindhármuknak utcájuk volt a községben, s hozzájuk társult még ugyanez okból Gyoma költője, Kató József is, aki *Egy zsoltáros pap* címmel írt verset Kner Izidor említett kis emlékfüzete elé. Kató József - s családunknak közeli rokonságába tartozott - nem ez az egyetlen verse, amely gyomai személyiségekkel foglalkozik. Leánya, Bálint Sándorné Kató Klára tanárnő pedig Kner Imre gyermekeivel tanulótársaként, »házi tanítójaként« volt bejáratos a Kner házba, s ide vonatkozó emlékeit a közelmúltban írta meg.

De maradjunk még a kiegyezés s a századforduló koránál, amelynek többé-kevésbé idillikus, anekdotázó világát nemcsak a nagyapa s az apa, hanem még a fiú is élvezhette valameddig, kisfiúként.

Móricz Zsigmondtól tudjuk (aki 1927. február 2-án, éppen Kner Imre születése napjának előestéjén járt Gyomán, s vele is találkozott), hogy azokban az időkben, amikor a halat nem pusztán fonttal, hanem emberséggel is mérték Gyomán, nem csupán a kálvinista s a katolikus

lelkészek részéről jutott ki a megbecsülés a könyvkötő Kner Sámuelnak - még ha ez félig-meddig a sokra jutott fiúról hárult is rá. A történet anekdotikus, hiszen Móricz majd fél századdal a torzsás-zugi kirándulás után is azt állapította meg a Magyarország hasábjain a már akkor »város«-nak titulált Körös-parti helységről: »Soha nem láttam várost, ahol mindenki úgy színiig legyen adomával, mind ebben a városban« - s anekdotázik ő maga is, ihletet kapván a »genius loci«-tól, Jókai és Mikszáth modorában: »Elmegyek Kner Izidorhoz, Gyoma világhírű könyvnyomdászához.

- Mondja bátyám, hogy jutott eszébe, hogy Gyomán a magyar nyomdaipar dicsőségére oly gyönyörű könyveket csináljon, amilyen soha nem készült ebben az országban?

Azt mondja rá, a hetvenéves öreg úr:

- A véletlenségnek köszönöm, kedves öcsém.

- Nos?

- Nem is vagyok nyomdász; könyvkötő volt itt az édesapám, s egyszer meghívták a grófhöz, hogy kössön be egy rakás könyvet. Az édesapám olyan ember vót, hogy hatvanhét éves koráig megőrizte magát, hogy soha nem evett csak rituális ételleket. De odamegyünk és este érkezünk meg és vacsorával várnak: a gróf a saját asztalához ültetett. Az apám rám néz, restellte magát előttem, hogy most elveszti a tekintélyét, de még jobban restellte a grófok előtt - s evett. Mikor magunkban maradtunk, azt mondja: „Te fiam - én nem is tudtam, hogy ilyen jó ez a tréfli”.«

Alig egy évtized múlva, mikor az emberséget már törvényekkel próbálták szabályozni az Európára szabaduló »ordas eszmék«, már nehezebben történhetett volna meg, hogy a Mózes hitén levő könyvkötő mestert (bármennyire ismerte is a Károli s a Káldi bibliát) grófi asztalhoz méltassák, még ha ez a megbecsülés a világhíre jutott fiúnak szólt is elsősorban. Móricz, végighallgatván a Gyomára kerülés szintén anekdotikus történetét, ezt a következtetést vont le: »Ez csak Gyomán érthető. Itt a fiáker nem tud a saroktól a kapuig menni [ti. a tengelyig érő sár miatt], hát az emberek kénytelenek bemenekülni a kedélyük fellekvárába.« A hatvanhét éves Kner Izidor, az anekdotázó urambátyám ország tiszteletbeli tagja, az újból és újból kiadott aforizmák s lurkóságok írója, nem tudott kiszakadni ebből az adomázó világból. Viszont fia nem az anekdotázó kedély fellekvárába húzódott vissza: inkább a minőség s a művészet egyetlen biztos fedezéket kínáló erődjébe. Erről a másik fellekvárról, erődről is szó esik az 1927-i Móricz-riportban, de erre később, a maga helyén térek vissza.

Az adomázó »aranykor«-ról, a századforduló idilli békeéveiről a fiúnak, Kner Imrének csak gyermekkori emlékei voltak, s a gyerekkor minden időkből szebb valamivel, mint a gondokkal s felelősséggel terhelt felnőtt évek. Az Elveszített Édenről írta 1930 januárjában Szeged nagy mesemondójának, egyik legközelebb került barátjának, Móra Ferencnek, a vásári ponyvákon árult verses »istóriák«-ról, Árgyelusról, Szép Magelónára, Toronyi Tamás történetéről szólva, amelyekből egy sorozatot készült összeállítani az író számára is: »Nagyapám, az öreg Kner Sámuel kompaktor árulta őket. Ott lakott az Öregúr az én mostani házam helyén egy kis nádas viskóban, amelynek udvarán volt egy furcsa, görbe és egész ferdén álló öreg-öreg bodzafa, amelynek vagy 25 centis törzse volt, olyat se láttam azóta. Erre - annyira görbe volt - szép kényelmesen fel lehetett sétálni [...] Fent az ágak között volt egy kis páholy, az ember úgy elbújhatott a koronájába, hogy csak a lába lógott ki belőle. Vagy itt, vagy az eresz alatti sárga-orgona-bokrok alá bújva olvastam ezeket az úgynevezett 'istóriákat', amelyeket készpénzért is vásárolt a nép, de a nagyobb és drágább kalendáriumok, zsoltárok és imakönyvek (Orgona-virág, Égi lant stb.) mellé ráadásnak is kapták.«

Hasonló élményt magam is megéltem a kertünk nagy tuja-fájának koronájába bújva, ahonnan még jobb volt a rálátás a nyomdára, mint a nappali szoba ablakából: mert innen már a szedők munkáját is láthattam, ahogy a betűszekrényénél állva járt a kezük szitakötőszökdeléssel. - A nyomdára nehezedő gondokat persze nem láthattam - a 30-as évek közepén vagyunk - csak azt, hogy a kiszedett s összerakott betűkből gyönyörű fali s asztali naptárak születnek, piros-fekete meg piros-kék színekkel, a vándorbotos könyvtárak jelképes alakjával, aki képzeletben szinte János Vitéz és Lúdas Matyi egyenrangú társa lett, csak a mese, a hősköltemény hiányzott mellőle, mögüle - bár az is megszületett már, csak akkor én még nem tudtam róla. A zsinórosruhás kis vándor otthonosan járt-kelt a házban, mint csöpp Babszem Jankó, vagy törpe Gulliver az óriások országában: ott rőtta a mérföldeket a fali naptáron a konyhában, ott gyalogolt fáradhatatlanul az íróasztalon, az álló naptár szélén meg a tarka reklámbélyegeken, de még a jegyzéktömbökön is, amelyek az »irkafírka« papírnak nevezett pompás író-cédulákkal nagy kartondobozokban érkeztek karácsonytájt a szomszéd nyomdából, együtt a feliratos borítékokkal, levélpapírokkal s receptekkel a dohányszínű dobozon a kis vándor fehérrel írt, megszámlálhatatlan alakjával. Az irka-fírka papírok halványzöld-fehér tömbje külön nekünk, gyerekeknek szóló kedves figyelmesség volt, s gyermekképzeletem első rajzai, majd versei is ezeken születtek meg.

De ezzel egy kicsit előre is szaladtunk az időben: hiszen a bodzafabokor koronájában olvasgató fiúcska a millennium idején üldögélt ott kedves bűvőhelyén, míg át nem került a szomszédos nagykun mezőváros, Mezőtúr híres református gimnáziumába, ahol 1899 és 1901 között végezte az első két osztályt. Túri diákéveiről nem sokat ír, de tudjuk, hogy a felvilágosult szellemű iskolában tanult abban az időben Szép Ernő is, akivel később kiadói kapcsolatba is került, s hogy éppen a Kner Imre távozása utáni évben adta ki Mezőtúron első verseskötetét, az *Első csokor*-t (amelyet a közelmúltban hasonmásban adtunk ki a túri öregdiákokkal) s tudjuk, hogy a szintén itt tanuló s diákkori kötettel is jelentkező Tamkó (Sirató) Károly azt vallotta, hogy számára Mezőtúr, az iskola elsősorban »Európát jelentette«. S ez az Európa az, amelyhez a magyar hagyományok mellett Kner Imre is mindig fellebbez, s talán a szívós munkaszeretetnek, dacos s öntudatos hazaszeretetnek és rajongó művészet- s irodalomszeretetnek a gyökerei is ide nyúlnak vissza. Az iskolaalapító Szegedi Kis István prédikátornak volt jelmondata: »Henye élet: élő sír«. Fejér Lajos az iskola akkori igazgatója, a millennium évében e szavakkal fordult diákjaihoz: »A munka, ne feledjétek, jótétemény, - megváltás eszköze, mely az állatias ösztönök vak homályából kiemeli nemesebb részünket s a folytonos gyakorlás, erő kifejtés folytán megadja neki a magasabb égi felavatást; az igazság bűnhesztő eszköze volt egykor az első emberen, ma csak az utolsó emberen az; a büntetés rég kiengesztel a bűnt, és az ember nagysága, újjászületése eszközét találta föl benne. A rá való képesség azonban nem jó magától: testi, szellemi erőnket, hogy tehetékei fejlődjenek, gyakorolni szükség, e gyakorlat pedig, hogy előbbre vigyen, erőfeszítés nélkül nem eshetik meg. Tanuljatok meg ezért, Kedves Ifjak! tanulni, dolgozni, vidám odaadással, híven dolgozni, mert csak az ilyen munka nemesít, jutalmaz örömmel, koszorúz sikerrel. Higgyétek el: e véren szerzett s oly sok viszály, balszerencse után is fennálló virágzó szép hazát csupán a jövő nagy feladataitól lelkesített, becsületes, igaz munkásság tarthatja meg, és adhatja át gyarapodottan maradékainknak.« S szinte ugyanígy visszhangzanak a munkáról, a kötelességtudatról szóló intelmei Kner Imrének Mihály fiához 1936 májusában intézett Parainesisében. Ha nem is beszélhetünk itt közvetlen »hatás«-ról, de Fejér Lajos szavai jól jellemzik az iskola szellemét, az iskolának és a kor jobbainak a munkájáról, a munkás hazaszeretetről vallott emelkedett felfogását, amelyből egyenesen következett a kézművesből lett vállalkozók megbecsülése is.

Túri diákságához már egy könyves élmény is kapcsolódik, a könyvgyűjtő, bibliofil Kner Imre egyik első ilyen élménye a ponyván árult »istóriák«-ról. Kodály Zoltánnak írta 1938 áprilisában: »[...] gyermekkoromból emlékszem egy emberre, aki a nótákból élt, azokat terjesztette. Mikor 1899-1901 között a szomszédos Mezőtúron voltam diák, ott élt ez az ember, akkor kb. 40-50 közötti korú, szőke, zömök, szemüveges bácsi, aki egy pici szatyorban cipelte magával a nótáskönyveket és „históriákat”. A nép csak a „túri istóriának” hívta. Megjelent a környék összes piacain és vásárain, hétköznapiokon pedig reggel felült a felfelé menő vonatra, s délben átszállott visszafelé az ellenvonatra, este pedig esetleg lefelé, Arad felé tette ugyanezt. Ez az ember nemcsak a Pestről beszerezhető füzeteket terjesztette, hanem maga is adott ki ilyeneket.« (Mellékesen megjegyzem, hogy a Kner Imre említette »túri istóriák« lehetett az, akitől Ady a mezőtúri állomáson 1898-ban megvásárolta a »Csokonai csallhatatlan jövődölései« című népszerű ponyvakiadványt.)

Hogy különben hogyan érezte magát túri diákként, arról ismereteim szerint írásaiban nem nyilatkozott. Az iskolai értesítőkből kitetszik, hogy az első évben hatalmas létszámú, hetvenkét tanulót számláló osztályba járt, ahol a rendkívüli osztálylétszám miatt sem tűnhetett ki: közepes eredménnyel végzett. Osztályfőnöke a kiváló történész, Lányi Lajos volt, akit tanártársa »örökké harcos egyéniség«-ként jellemzett; valóban radikális szemléletű ember volt, aki haladó társadalomtudományi előadásokat tartott a Szabad Lyceum tanfolyamain, tagja lett 1918-ban a Nemzeti Tanácsnak, s halálig, 1925-ig hű maradt radikális elveihez. A következő évben is ő maradt az osztályfőnöke a gyomai diáknak, az ekkor már ötvenkét főre apadt osztályban, s az osztálylétszám csökkenésével nőttek tanulmányi eredményei: míg az előző évben nem volt jelese, most vallásból, magyar nyelvből s latinból is jeleskedett, míg szépírásból kettese volt, de ez is egy jeggyel való javulást jelentett az első évhez képest.

Noha az új század kezdetén, harmadikos gimnazistaként el is került Aradra, nem szakadt meg kapcsolata a túri iskolával. Mikor az ősi gimnázium, az ország egyik legrégebbi alapítású protestáns gimnáziuma 1930-ban fennállása 400. évfordulóját ünnepelte, az egykori túri diák nyomtatta ki a *Mezőtúri Református Gimnázium lelki arca* című ünnepi kiadványt, Kiss Ferenc orvosprofesszor emlékező írásával. E kiadványról tud a Kner-bibliográfia is. Haiman György szívessége folytán tudomást szereztem a kiadvány Borsos Károly igazgató s Kiss Ferenc professzor által Kner Imrének, a túri iskola egykori diákjának dedikált példányáról, amelynek szövegét az ő szívességéből itt most közkinccsé teszem, míg majd a *túri Alma Mater* emlékkönyv készülő II. kötetébe is belekerülhet. Borsos Károly gimnáziumi igazgató s Kiss Ferenc orvosprofesszor emelkedett, mély humanizmusától áthatott szavai (amelyekből bőven idéztem az említett 1980-i emlékkönyvben) ihlethették Kner Imrét arra, hogy vállalkozzék a két emlékbeszéd díjtalan kiadására, amint ez a két ünnepi szónok dedikációjából s a dedikált példányt kísérő levelekből kitetszik.

De már korábban, 1919-ben is megkereste az iskola egykori diákját: Marcsa Imre iskola-történeti munkája *A mezőtúri református főgymnasium története 1848-ig* »Nyomatott Kner Izidor könyvnyomdájában« Gyomán, 1913-ban.

Aradi tanulmányait édesapja fenyegető szembaja miatt meg kellett szakítania. Hazajött a már felépült új nyomdába, inasnak. Később a veszély elmúltával Lipcsében ismerkedhetett tovább a mesterséggel, a Technikum für Buchdruckerei növendékeként. Innen hazatérve, tizenhét évesen, a nyomda műszaki vezetője lett. Ezzel voltaképp iskolai tanulmányai befejeződtek: önállóan képezte tovább magát, többször is hangoztatva autodidakta voltát. Nem kérkedett, nem is szerénykedett, ismervén az önművelődés hátrányait, de kétségtelen előnyeit is: »Érdekes - írja Móricz Miklósnak, Móricz Zsigmond öccsének, a kiváló statisztikusnak a 40-es évek elején -, hogy a tanult nyomdászok közül senki nem értékelte annyira a múltat és a

hagyományt, mint én, aki autodidakta vagyok. És ennek természetes oka van: én átéltem, hogy mi az, nyomdásznak lenni, ők pedig könyvből tanulták. Nem lehet a dolgokat szájbarágni, hanem meg kell szervezni annak az útját és módját, hogy ki-ki szert tehessen azokra az élményekre, amelyekre szüksége van, hogy megtalálja fejlődése lehetőségének útjait.» A múltat és a hagyományt már az Alapító, Kner Izidor hitvallásává tette, s nem vetette el azt az újat akarók folyóirata, az Adyt zászlójára író Nyugat sem, amely éppen egy évvel azután indult, hogy Kner Imre átvette a nyomda műszaki vezetését, s a lipcsei szecesszió modorában elkészítette a neves elbeszélő, Thury Zoltán összes műveinek kötettervét. A könyvnyomtatás és a -kiadás ellenállhatatlanul vitte az irodalom, a Budapesten megindult pezsgés felé. A huszonéves fiatalember számára ezek az évek még egyáltalán nem annak a vidéki, csehovi magánynak az évei voltak, amiről Illyés Endre írt a levelezéskötet megjelenésekor.

1911-ben megismerkedik a kitűnő művészetfilozófussal, az élete végéig levelezőtársával s barátjával megmaradt tudós Fülep Lajossal. Lukács Györggyel szerkesztett folyóiratának, *A Szellem*-nek is itt készül az első száma: ennek előzetes tervei szecessziós díszítésekkel, amit Fülep szigorú bírálata után, a díszítéseket mellőző »csak betűből« építkező tipográfiára dolgoz át.

Nem lehet feladatunk Kner Imre tipografizálási stíluskorszakainak és -törekvéseinek elemzése, hogyan jutott túl az akkor divatos szecesszió, s hogy tért a barokk s klasszicista stílus-elemekhez: inkább irodalmi és személyes, eddig kevesebb figyelemben részesült mozzanatokról szólok. Azokról is csak igen vázlatosan, s ha stílusról, akkor inkább Kner Imre irodalmi ízléséről, stílusvonzalmairól s kitűnő stílusképességéről, de mondhatnám azt is: stílusművészetéről.

Kétségtelen, hogy művészi kibontakozása a Nyugathoz kapcsolódik: Adyról mindig a legnagyobb csodálattal s tisztelettel szólt, számára írásai nemcsak költői stílust, hanem emberi magatartást is jelentettek. Szerette azt a költőt, aki a Magyar Ugart úgy akarta feltörni, hogy természetéből nem zárt ki más népeket, aki a féltett magyarsággal együtt szívére tudott ölelni minden más itt élő népet, nemzetet, aki nemcsak *A Kalota partján*-t írta meg, hanem a *Magyar jakobinus dalá*-t és *A bélyeges sereg*-et is. 1922-ben róla szóló két kötetet adott ki: Révész Béláét s Kardos Lászlóét; bensőséges barátságba került Balázs Bélával, aki 1916-ban Gyomán is megfordult, Szabó Dezsőt ajánlva barátja figyelmébe. Ki is adta a *Napló és elbeszélések* kötetét (bár később, *Az elsodort falu* kiadásának elutasítása után elfordultak egymástól). 1917-ben kiadják Gyomán Kosztolányi művészi karcolatainak kötetét, *A tinta*-t; a Vasárnapi Körben találkozik az általa nagyra értékelt Lesznai Annával és férjével, Jászi Oszkárral, Lukács Györggyel, később pedig a Nyugat költőivel; Kosztolányival, Tóth Árpáddal s Szabó Lőrincsel tart irodalmi kapcsolatot, az utóbbinak több kötetét is kiadva s hosszú, irodalomtörténeti értékű levelezést folytatva vele. (Király György, a korán elhunyt kiváló irodalomtörténész s jó barát Juhász Gyulát is figyelmébe ajánlja, de sajnálatosan a szegedi költőtől nem jelent meg kötet Gyomán) Ebben az évben válaszolt Köhalmi Béla körkérdésére olvasmányairól a *Könyvek Könyve* kötet számára: az alapélményt jelentő Petőfi (»gyerekkorom legfőbb és szinte egyetlen olvasmánya Robinson mellett egy nagy Petőfi-díszkiadás volt, melynek minden sorát ismertem«) és Jókai után Zola, Strindberg, Ibsen, Hauptmann, Thomas Mann, Keller, Mereskovszkij neve kerül elő többek közt a »minden évben egyszer« újraolvasott Faust s Benvenuto Cellini sokszor elolvasott önéletrajza mellett. A modernista stílustörekvések iránt igen tartózkodó, s így a Nyugat írói közül csak kettőt emel ki, igaz a legnagyobbakat, Adyt és Móriczot, de ez sem közömbös, milyen megjegyzés kíséretében: »A mai magyar irodalom elfordult a tartalomtól a forma kedvéért. Évről évre alig jelenik meg magyar könyv, amely őszinte és igaz lenne, amely mögött érezné az olvasó az író-ember' felelősségtudatát. Az írás-, művészet' túlteng, eszéből célá lép elő, a bravúr virág-

zik, de nem érzünk eleven emberi sorsokat, igaz részvétet a magyar regényekben, a magyar drámában szinte soha. Nagyon-nagyon ritka a kivétel; akiket annak érzek néha: Ady, Móricz Zsigmond új regénye (a *Fáklya*, amely már sokkal kevésbé irodalom, mint előbbi könyvei, s néhány régebbi könyv).« (Érdemes figyelni rá, hogy mindez hogyan változik meg majd 1937-re, mikor újból elhangzik a körkérdés: voltaképp egyetlen szépíró sem nevez meg: statisztikai, tárgyilagos tudományos művek lesznek kedves olvasmányai, így pl. Györfly Istvánnak különben kitűnő stílusú *Nagykunsági krónika*-ja.

1918-ra esik döntő találkozása majdani nyomdagrafikusával, Kozma Lajossal is Selmecbányán, ahol a magyar könyvnyomtatás hagyományainak megújításáról tanácskoznak. De ez az év az őszirózsás forradalom éve is: Kner Imre a Nemzeti Tanács jegyzője Gyomán, majd Pesten a Lukács György és Fogarasi Béla meghívására a Tanácsköztársaság Közoktatási Népbiztosságán is hivatalt vállal. Mindezt aztán éppúgy megszenvedi, mint Babits, Móricz, Bartók s a többiek. Az a törés és »izolálódás« a helybeli középosztálytól, amiről többször ír, voltaképp ekkor kezdődik meg, de bizonyosan ekkor mélyül el. Számos nyilatkozatát idézhetnénk erre leveleiből, de itt legyen elég egy-kettő: 1938 áprilisában írja Fülep Lajosnak: »Nyíltan és őszintén meg kell mondanom, hogy a nyomda itt évtizedek óta közgyűlölet tárgya. A jobbmódú gazdák és az urak gyűlölnék bennünket, mert a bérek és fizetések nálunk sokkal magasabbak, mint a helyben szokásosak, és mert a munkások szerződészkötéskor erre mindig hivatkoznak. Ami pedig engem magamat illet, nézeteim révén sikerült magamat már a háború előtt társadalmilag és politikailag izolálni a helybeli középosztálytól. Ha nem lennénk a helybeli fogyasztástól annyira függetlenek, akkor bizony ennek keserves következményei lehettek volna már sok ízben.«

Majd négy év múlva 1942 áprilisában, ugyancsak Fülep Lajosnak írja: »nemrég fiammal sétálgattam, és meséltem neki egyet-mást gyerekkoromból. Csak akkor vált bennem tudatossá, milyen másforma volt itt az élet, s bár én itt teljesen kirekesztettem magamat a társadalomból, ha jól körülnézek, azt kell látnom, hogy a helybeli keresztények sem élnek többé társadalmi életet, az a régi társadalmi egység, amely valamikor, ezelőtt 30 évvel még megvolt, teljesen eltűnt. Építő, erősítő, összetartó társadalmi szervezet itt nincsen, az embereket ezer és ezer ellentét választja el.«

A társadalmi béke illúzióját keltő adomázó, békebeli aranyvilág eltűnt: Trianon, a forradalmak rávetették árnyékukat az országra, megkezdődött a bűnbakkeresés: már 1920-ban életbe lépett a »numerus clausus« majd a Harmadik Birodalom s az Anschluss árnyékában az első, az emberi és polgári szabadságjogokat korlátozó diszkriminációs törvény, amelyet követtek a többiek.

Kner Imre számára sem maradt más út, mint ilyen mostoha időkben a hazájukhoz ragaszkodó, tőle elszakadni nem tudó, nem akaró jobbak számára mindig is: a »passzív rezisztencia«, a szellemi szembeszegülés, az ellenségeken és ellenségeskedéseken, a mellőztetéseken túlemelkedő, időt álló munka, a Mű.

Ilyen volt már a *Kner Klasszikusok* tizenkét kötete a magyar irodalomból s a *Monumenta Literarum* huszonnégy régi magyar s világirodalmi remeke. Mikor 1927-ben Móricz Gyomán járt, ő is forgatta ezeket »a nehéz merített papírra nyomott csodálatos tipográfiai remekeket«. De kezébe vett más könyvet is az Alapítótól a Kossuth utcai öreg Kner házban: »S kezembe ad egy könyvet. Ungersk Lirik.«

»- Svédországban jártam s a svédek legjobb költői állottak össze, hogy lefordítsák Csokonaitól Ady-ig a magyar költőket. Egy külön attasé jött érte. Ötven példányt itt hagyott [...] s ez az ötven valahogy elsikkadt [...] a postán [...] Hát ez nem jó? *János vitéz* öt nyelven: németül,

angolul, olaszul, franciául s magyarul [...] Ezen az egész Kner család dolgozott. A négy gyerekem meg én. Meg a feleségem is, de ő csak éjjel.«

»- Ezért a lipcsei akadémiától kaptam elismerést. Azt írták, hogy lehet az, hogy egy nyomda ily egységesen tudta ezt megcsinálni. Azt válaszoltam, ez a mi szegénységünk. Önöknek tizenhat emberük van egy ilyen munkára, nálunk egynek kell megcsinálni.« A hatvanon túl járó Kner Izidor nem érezte, nem érezhette úgy a lefelé vezető veszélyt, mint a fia: 1933-ban is *Apró lurkóságok* címmel adta ki kedélyes családi anekdotáit, bár úgy lehet, hogy ez is már afféle - hogy is mondta Móricz? - menekülés volt »a kedély fellegvárába«. A fia pedig a művekbe menekült s erre igyekezett tanítani a gyermekeit is.

1935 februárjában mint gyerek magam is láttam, ahogy a szomszéd kis közben (akkor még nem volt Kner köz a neve; de 1944-ben, a német megszállás után ezt az egy-házas rövidke utcát is sajnálták tőle) a nagy érckoporsót ráemelték - a nyomda udvaráról hozva ki - a gyászkocsira. 1944-ben történt, a német megszállás után, hogy egyik ifjúsági lapunk helytörténeti pályázatot hirdetett: a lakóhely öt híres emberét kellett bemutatni, akikről utcát neveztek el. Magam is pályáztam, nem törődve az utcanév-változtatással, büszkén első helyre tettem a világhírű nyomdász 'szomszédunk', Kner Izidor nevét, majd a két tudós gyomai lelkészről, Kálmán Farkasról és Garzó Gyuláról írtam, negyedikként rokonunkról, a költő Kató Józsefről, végül pedig az alapítványtevő Wodianer báróról. Az eredményt sohasem tudtam meg, mivel az eredményhirdetés 1944. október 15-re volt jelezve, s a szerencsétlen politikai fordulat folytán ez is, mint annyi minden, megghiúsult.

Kner Imre a temetés után mind elborultabb arccal járt, oldalán búzakék házikabátos főkönyvelőjével, meg Bandi öccsével, a vadgesztenyesor alatt a Holler vendéglő vagy a ligeti Pavillon felé (én ugyan úgy véltem, hogy a Központi Kaszinóba, de később megtudtam, hogy onnan a kommün után kizárták) s éppen levelezéséből tudtam meg -, hogyan kereszteltek át »Úri Kaszinóra«. »régen, gyerekkoromban, a gyomai Központi Kaszinóban együtt ült a birtokos, a kigazda, a nadrágos elem, az iparos, és a kaszinóban volt bizonyos szellemi egymásrahatás, eszmecsere, egymás viszonyaiba való belelátás, közösségi szellem. A 'neobarokk' idején került fel az épületre az 'Úri kaszinó', jellemzően parasztszármazású ember indítványára. És most ki vannak zárva a zsidók, nem járnak oda az iparosok, elmaradtak a gazdák, az intelligencia pedig klikkekre szakadt, s az intézmény csak látszategzisztenciát folytat.« Ezt is Móricz Miklósnak írta, aki előtt, mint Fülep Lajos előtt is, talán legjobban kitárgyalkozott. Kívülük még Móra Ferenchez fűzte bensőbb, meleg baráti és emberi kapcsolat, aki ásatásokat is tervezett Gyomán, személyesen is járt itt, a Kner ház vendégeként. Talán neki is szerepe volt abban, hogy utat talált a falukutató Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumához: Radnóti Miklóshoz, Buday Györgyhöz, Ortutay Gyulához. Külön tanulmány tárgya lehetne a Viharsarok s általában a népi irodalom felé való tájékozódása, amire Fülep Lajos biztatta s amiből pl. levélváltása is született Veres Péterrel, kölcsönös fenntartásokkal.

Csak sajnálhatjuk, hogy Kner Imre, akinek egyik többször hangoztatott elve volt az igényes, művészi tömegnyomtatvány, s egy parasztújság s egy népies ismeretterjesztő sorozat megindítását is tervezte, nem jutott tovább a tervnél: pedig nyomdája, műhelye így még nagyobb hatású s jelentőségű tényezője lehetett volna a hazai irodalom- és művelődéstörténetnek. Hiszen tudjuk, szóba került, hogy Németh László *Tanú*-ját is itt nyomtatják, s 1935-ben a közelben alapították meg a *Kelet Népe*-t is, amelyet majd 1940-ben Móricz vett át. Azt is tudjuk, hogy nemcsak Móriczcal, hanem a *Viharsarok* írójával, Féja Gézával is találkozott Kner Imre. Ő azzal magyarázta a parasztújságra s a népművelő sorozatra vonatkozó terve megghiúsulását, hogy nem talált megfelelő munkatársakra. Sajnos, a magyar progresszió

kívülről és fölülről is szított megosztottsága is közrejátszott ebben, hiszen a *divide et impera* elve kapóra jön minden ingatag hatalomnak.

Mórában az emberséges íróművész mellett a nyelvművészt is tisztelte Kner Imre. Édesapja is ízesen használta az alföldi magyar nyelvet, de fia szinte tudatos művésszettel. Jellemző, amit 1982-ben kiadott 1914-es útinaplója elején ír, mindjárt az *előhang*-ban: »Stílusra, külső formára nem fogok súlyt fektetni s úgy igyekszem mindent leírni, ahogy a ceruza alá jön, hátha így közvetlenebb lesz. Már eddig is észrevettem, hogy - mert az írás fizikai munkája terhemre van, - sokszor a magyarosságot is elhanyagolom a rövidség kedvéért.« Aki ezt írta, az ismerte és tudatosan követte is a magyarosság stíluseszményét írásaiban, mint levelezése és tanulmányai is bizonyítják. S nem véletlenül említette a Károli- és a Káldi-féle bibliafordítást »a magyar nyelv két ősforrása«-ként, Móra stílusának pedig »különös gazdagságát és ékességét« emelte ki az *Aranykoporsó*-ról írva; külön említésre méltó, ahol a cikornyás hivatali stílus remek szatírjáról, a *Mihály folyamatba tételé*-ről szól: »Nem vagyok jogász, hiszen engem - hál' istennek - csak a nyomtatványokra vonatkozó dolgok érdekelnek, de azért ott is sokszor, sőt legtöbbször nemcsak a forma, hanem a lényeg is, s bizony ennyi gyakorlattal és igen nagy figyelemmel se bírom megérteni, miről is van szó [...] amikor népszerűen akarnak valamit megírni, már az se sikerül nekik.« Másutt pedig ezt írta Mata Jánosnak a rosszul alkalmazott s rosszul utánzott népművészetről: »A szempontok teljes összezavarása ez nem magyarság, hanem magyarkodás, bármennyire keménynek tűnik is ez a megállapításom. Két sort néha úgy megszédni, hogy az értelmes és világos, kifejező és helyes legyen, s megfeleljen a magyar szórend, a magyar hangsúly, a magyar gondolkodás szellemének - ennél sokkal nagyobb feladat.« Ő ismerte s kitűnően teljesítette is ezt a feladatot. Levelei sok helyen - ahol például a madárodúk hasznáról ír Mórának - egészen költői, máskor, másutt elkeseredéséből pattannak ki szinte antológiába kívánczoló mondatok, a remekül kiadott Csokonait juttatván eszünkbe: »a nem reménylés gyakran kipattantja azt a szikrát, melytől a hőrosi lelkek fellobbannak.« Ő maga írta, hogy ismeri az Alföld népének szójárását s eszejárását: s tucattájával lehet idézni tőle ilyen ízes szólásokat: *legény a talpán, rájön az izére, elvette a szájaízét* stb. Nem csoda, hogy mint műfordító is kitűnően megállta a helyét - mert műfordítóként is bemutatkozott, sőt remekelt, mikor Max Jungnickelnek Kozma Lajos huszonhét színes rajzához készített német szövegét áttette magyarra (Karinthy valamivel korábban verseket írt e képekhez). A német szöveget egészen magyarrá varázsolta, a népmesékben is megmártva tollát. Az eredetiben nyoma sincs a *tejjel mézzel folyó patakocská*-nak, ott csak egyszerűen »ein Fluss« olvasható; azon viszont még jobban meglepődhetünk, hogy az »ihre blonden Haare«-ból a magyar szövegben Zsuzsika »barna haja lesz« - nyilván 1921-ben született, három éves kislánya kedvéért - még ha a képeken szőke hajú kislány tipeg is a barokkos mesevilágban. A melegszívű, családszerető apáról külön fejezetet lehetne írni a Mihály fiához szóló levelek alapján: szívszorítóan tanulságos és szép olvasmányok.

A szorongató utolsó évek maradék vigasza volt Tótfalusi Kis Miklósnak számára is, »mentség'-et, mentsvárat jelentő *Maga mentségének* betűhív kiadásán s néhány remekbe készült új kiadáson túl az, hogy mint valami Noé bárkájába, Nyireő István akkori könyvtár-igazgató megértő segítségével bemenekíthette a Kner officina valamennyi kiadványát a debreceni Egyetem Könyvtár Kner különgyűjteményébe. Ezt a gyűjteményt, amely ma is az Egyetem egyik féltett kincse, még Mihály fia is láthatta.

A másik Debrecenhez fűző szál a fametsző Mata János jelentkezése volt, akinek metszeteivel meg is jelent egy pompás Kner-kiadvány: Nagykállói Fényes István debreceni krónikája.

Emberi és hazafiúi nagysága ezekben a szorongató években mutatkozott meg igazán: el is mehetett volna talán, hiszen Albert öccse beérkezett kint élt Amerikában - de ezt a lehetőséget mindig elhárította. Kitartott végsőig, ahogy eszményképe, Tótfalusi uram is az üldöztetések, a meg nem értés közepette. Magyarsága mélyebben gyökerezett, mint azoké, akik ezt el akarták vitatni tőle: »a magyarságomat tőlem elvenni nem lehet soha, mert az nagyon mélyen gyökerezik bennem. Zsuzsát például mi Bartók népdalgyűjtésén és a Malonyayban felhalmozott népi ornamentikán neveltük fel. Ha ő nem is érintkezhetett gyermekkorában közvetlenül a parasztsággal és a magyar középosztállyal, sokkal többet kapott is a magyarságról, mint az a paraszt, aki a divatos kuplékat énekli, és az a középosztály, amelynek hagyománya a hatvanas-nyolcvanas évekre vonatkozik. Így van ez nálam is. Egész életem minden problémája a magyarság életérdekeibe kapcsolódik, foglalkozásomnál fogva érdekel a magyar élet minden vonatkozása« - írta Buday Györgynek 1936-ban, majd öt év múlva, 1941 decemberében Durand Félixnek, az Első Magyar Papíripari Rt. vezetőjének: »bármilyen történjen is velünk - hiszen ma sok eddig elképzelhetetlen dolog is megtörténhet -, magyarok maradunk, magyar hűséggel, magyar rezignációval fogjuk elviselni, amit a magyar sors ránk mér, mint ahogy eddig is mindig magyar munkát végeztünk.«

Három hónap múlva, 1942 áprilisában, egy évvel Teleki Pál miniszterelnök halála után, elkeseredetten számolt be Fülep Lajosnak a *Volksbund* helyi szervezetének megalakulásáról, hozzátéve, hogy »az idősebb generáció erősen ellenzi, és ellenzi az evangélikus lelkész is.« Reménnyel tölthette el, hogy vannak ellenzők is, hiszen a helyi lapban, a Gyomai Újság-ban éppen egy mezőberényi sváb fiú verse jelent meg, amelyben az bátran hitet tett szülőhazája mellett, elutasítván a birodalmi nagynémet szervezkedést. Ugyanez a lap az indexre tett és bezúzásra ítélt könyvek korszakában gúnyos glosszában tette föl a kérdést, hogy a bibliai *Új testamentom*-ot, a szeretet evangéliumát nem kellene bezúzni az új sajtótörvény értelmében?

Nemsokára, 1944 március 19-én minden vártnál rosszabb következett: az ország német megszállása. Az öreg Kner házba német katonai iroda költözött, a nagyház 8000 kötetes könyvtárát ugyan ritkaságaival védetté nyilvánították, de lakóit, megteremtőjét nem. Pedig ő tudta, mi telne még tőle. Néhány hónappal elhurcoltatása előtt írta Mata Jánosnak, Debrecenbe: »egyik külföldi kongresszuson valaki, aki ismerte könyveinket, elmondotta, hogy azok után milyennek képzei Gyomát. Egy olyan Oxford- vagy Cambridge-szerű szellemi központ kontúrjait vázolta fel, amire ezt feleltem neki: 'Kolléga úr nyilván nem tudja, mi az, amikor valami nem a viszonyokból, hanem a viszonyok dacára jön létre'«. Gyoma nem volt sem Oxford, sem Cambridge, csak amolyan falusias Széphalom. Kerek százötven évvel ezelőtt Széphalom nagy fiát is elhurcolták a fegyveresek, miközben a nép mély részvételt volt iránta. Mind a ketten ugyanazt vallották: »Nékem az emberiség s Pest s Buda tája hazám« - írta Kazinczy, és »jó magyarnak lenni mindig annyi volt, mint jó európainak lenni« - rímelt rá a Kazinczy-kiadó könyvművész, innen, az alföldi Széphalomról (amelynek szomszédságából, Póhalomról a virrasztó emberség jó hírért hozta haza a családnak Kner Mihály, a harmadik, illetve már a negyedik nemzedék nagyra hivatott fáklyavivője, 1944. március 25-én, egy héttel a megszállás után). Bár lett volna - bár lehetett volna - tevékenyebb és hathatósabb ez a ki nem aludt emberség, elejét venni a kezdődő tragédiák sorozatának!

Kner Imre tragikusan félbe maradt s mégis teljes életműve, egész gazdag hagyatéka Európa és a magyarság jegyében fogant, épült, mint a legjobbaké mindig is e tájon; szelleme ezt az örök egységet hirdette, hirdeti, amely ma is egyedüli vezérszavunk lehet komor reményeink között; s az ő egyre fényesülő emlékéhez is ennek az eszménynek makulátlan őrzésével s megőrzésével lehetünk igazán hívek.

Jenei Bálint: Koszorúzási megemlékezés

Tisztelt Ünneplők!

Kner Imre születésének 100. évfordulóján felemelő érzés számomra, hogy a városunk lakossága által, és óhajának megfelelően létrehozott emlékhelyen a tisztelet és kegyelet hangján fejezhetem ki hálánkat a nyomdaalapító méltó követője, Kner Imre emlékének.

Amikor 1882-ben Kner Izidor megalapította nyomdáját Gyomán, valószínű ő maga sem gondolta, hogy az Alföld ezen elmaradott iparú és kultúrájú területén úttörő lesz a korszerű ipar megteremtésében. Legkevésbé gondolhatta talán azt, hogy az alapításkori alacsony színvonalú, hagyományt és szakértelmet nélkülöző üzem néhány évtized alatt felvirágzik, megismeri az egész országot, majd Európa és a világ jelentős része. Hogy ez valósággá válhatott, abban az alapító kiemelkedő szakmai tudása és szervező képessége mellett nagy szerep jutott az emberi tényező mindent meghatározó szerepe felismerésének. E felismerés a munkáspolitikán túl érvényesült az alapító családjában is, amikor gyermekei életútját, tanulmányait irányította - mintegy kényszerpályán vezette a dinasztia kialakítása felé.

Az 1890-ben született Kner Imre gyermekkorától magába szívta e miliőt, és busásan kamatoztatta az idehaza és Lipcsében szerzett tipográfiai ismereteit. Magas fokú elméleti tudását tükrözi, hogy 1909-től - 19 éves korától - folyamatosan jelentek meg önálló tanulmányai és könyvei, miközben már két éve szakmai vezetője a nyomdának. E kivételesen magas elméleti felkészültség - párosulva a gyakorlati nyomdászatban való teljes otthonossággal - tette lehetővé, hogy a Kner nyomda az 1930-as években élen járjon a korszerű tipográfia megteremtésében Magyarországon.

Kner Imre nagy érdeme volt, hogy a megszerzett tudást magas színvonalú munkatársi gárdájával folyamatosan törekedett megosztani, továbbfejleszteni. De a nehezen megszerzett ismereteket széles körben publikálta is, cikkekkal, tanulmányokkal, itthon és külföldön szervezett előadásokkal terjesztette a korszerű tipográfiát. Kötetnyi levelezése tanúsítja, milyen energiával törekedett ezúton is a szakmai, elméleti tudás megszerzésére és terjesztésére. Gyakorlati munkássága a 30-as években teljesedett ki, amikor a klasszicista tipográfiájú, művészi kiállítású, szépen megformált könyvek sorozata készült a gyomai Kner nyomdában. A Kner család és Kner Imre azonban nemcsak mint a gyomai nyomda megteremtője és világszínvonalra emelője érdemli meg az utókor, a szülőföld és lakói tiszteletét és elismerését, hanem azáltal is, hogy kapcsolataik révén a kor leghaladóbb szellemű, kimagasló egyéniségei jelentős részét elhozták e településre, kiadták műveiket. A magas színvonalú haladó gondolatokat kiválóan szép köntösbe öltöztették.

Feltehető tehát a kérdés, hogy mit jelent a ma itt élők számára Kner Imre életműve, és miben adhat útmutatást az életmű? Fogalmazhatnám úgy is, hogy követendő ez a példa az alapítástól a kiteljesedésig, a csúcsig. Hozzátehetem, hogy soha ne követhesse senki azt, amit a negyvenes években bekövetkezett, és amit máig sem hevert ki a nyomda.

Én mégis azt emelem ki engedelmeükkel példaként, hogy ha az embernek van hite abban, hogy amit elhatározott azt szinte reménytelen körülmények között is megvalósíthatja, úgy eléri célját. Ha tudását a mindig magasabb minőség elérése érdekében csiszolja, és másokkal megosztva is gazdagítja, magasabbra jut, mint önmaga is remélte. És végül, ha mindennek gyümölcséből az alkotás szürke eminenciáit és egyetemes kultúrát is részesíti, úgy méltán érdemli, hogy példaképünk, követendő fáklyánk legyen ma is. A Kner család és kiemelkedően Kner Imre ilyen volt.

Amikor 100. születésnapján koszorúinkat elhelyezzük az emlékkönél, érezzük hogy van még adósságunk e példa követésében és e hagyomány ápolásában.

Haiman György: A centenáris Kner Imre kiállítás megnyitására

Kner Imre nyomdász, tipográfus, a magyar könyvnyomtatás 20. századi megújítója, szakmájának történésze és teoretikusa, közigazgatási szakember és könyvkiadó, forradalmár és a polgárosodás harcosa, magyar hazafi és hazájának elárult áldozata ... és még folytathatnám hihetetlenül gazdag pályájának sorolását. Mindössze ötvenöt évet élt. Sorsa úgy hozta, hogy gyermekként felnőtté kellett válnia s így közel évszázadot töltött alkotó munkában.

Húsz évet élt e házban, ahol most, születésének századik évfordulóján bemutatják páratlan munkásságát. Köszönet mindazoknak, akik megismerését mindnyájunk számára hozzáférhetővé tették.

Maga a hely is Kner Imre elődeire emlékeztet. Itt »lakott az Öregúr - írta nagyapjáról, Kner Sámuel könyvkötőről - az én mostani házam helyén, egy kis nádas viskóban ... Vagy itt, vagy az eresz alatti sárgaorgona bokrok között olvastam (kisgyerek koromban)...«

»A hosszú téli estéken már két éves koromban a gép kirakóasztala mellett ültem, és néztem, mint jönnek ki az ívek a gépből. Négy éves koromban a szedőállvány tetején ülve építőkockák helyett az ólomstégekkel játszottam...« Ennyit hivatásának és önművelő szenvedélyének gyökereiről.

De mi ébresztette benne e megkésetten polgárosodó hazában a polgárt, e demokracianélküli országban a demokratát, a felelőtlen világban a *másokért* érzett mélységes felelősséget? Hadd idézzek egy parányi epizódot, amelyben egész emberi tartása tükröződik.

Történetünk szereplője a madáretető, amelyet a budapesti Vásáron fedezett fel, és aminek örömét megosztotta Móra Ferencsel. »*Bennünket*, magyarokat, elkerül még a madár is - írta Mórának. - Mi vagyunk az oka. Olvastam, hogy a stájer alma, amely pedig sokkal kedvezőlenebb klimatikus viszonyok között érik be, [...] azért hódítja meg a piacokat, mert ott az emberek szeretik, védik, gondozzák a madarat [...] (Nálunk) minden gyümölcs leférgesedik, s meg vagyok győződve, ha ezer madáretetőt el lehetne helyezni a határban, ez megváltozna [...] A múlt télen az egyik kaszinóban a magyaroknak tartottam előadást, elvittem egy odút [...] Elmondtam a magyaroknak, mennyit eszik meg a cinege egy nap, mennyi hasznot cselekszik, s ha együtt hozatunk sok odút, másfél-két pengőből kitelik darabja [...]«

»Így válik a madáretető is szimbólummá.« A madáretető, amely nem kellett. »Nemcsak egymás iránt nincsen bennünk szeretet - folytatta Kner -, de a dolgok iránt sem. Utáljuk mesterségünket. Sokan, nagyon sokan vannak köztünk, akik azokkal az anyagokkal, tárgyakkal, azzal a mesterséggel sem állanak semmiféle személyes, intim viszonyban, amelyből és amelyben egy életet élnek végig. Mennyi szépséget, mennyi örömet szalasztanak el így az emberek, mennyivel csúnyább, szegényebb az életük, mint lehetne. Így van ez a természettel is, s így van a madárral is, amely íme, a stájereknek bőségesen, busásan fizeti vissza a téli etetőt, az odút, amellyel odaszoktatják...«

A madáretető nem kellett. És a könyv sem kellett. És eljött az emberiség szégyene, amikor már Kner Imre sem kellett...

Mint számtalan tanítványa közül az egyik, mégis tanúsíthatom, hogy példája még életében mély gyökereket eresztett a magyar könyvkultúrában. Alkotása, ha időnként fél sikerrel is, tükröződik a magyar könyv háború utáni eredményeiben is. Nincs szentebb kötelessége - és érdeke - a magyar könyv munkásainak, mint hogy hagyatékát a magyar könyvkultúra egészé-

nek közkincsévé tegyék. Hiszem, hogy ha az ország sorsa jobbra fordul, ennek is eljön az ideje.

Egy olyan korban, amikor a madáretető többé nem lesz szimbólum. Amikor a könyv és az emberség az egész társadalom közös kincse lesz.

Hudák Julianna: Kner Imre emlékkiállítás

Az emlékkiállítás elkészítésével az volt a célunk, hogy minél teljesebben mutassuk be Kner Imre életútját, megismertessük a látogatókkal a nyomdászt, a könyvművészt, a haladó szellemű, művelt, sokoldalú embert.

A kiállítás kronológiai, sarkalatos pontjai a következők:

1. Kner Imre gyermekkora, tanulmányai, felkészülés a feladatra
2. Pályakezdése, a »letisztulás« idősze
3. A barokk tipográfia - kapcsolata Kozma Lajossal
4. A klasszicista tipográfia
5. A fasizmus szorításában
6. Szakírói tevékenysége
7. A Kner életmű utóélete

Az életműhöz kapcsolódó kultúrtörténeti értékek közvetítése mellett igyekeztünk bemutatni a hozzá kapcsolódó technikai-nyomdatörténeti hátteret is. Azokkal a szellemi kapcsolatokkal is meg akartuk ismertetni a múzeumlátogató közönséget, amelyek lehetővé tették, segítették hogy az Alföld e részén kimagasló minőségű és színvonalú kiadványok készülhettek. Ezek tették nemzetközileg is ismertté a Kner nevet.

A bemutatott anyaghoz kapcsolódó eligazító, magyarázó szöveget - ahol csak lehetett - Kner Imre saját gondolataival, levélrészleteivel illusztráltuk.

A centenárium jegyében készült kiállításban sok olyan dokumentum, fotó szerepel, amelyek korábbi kiállításokon, publikációkban nem kerültek még a nyilvánosság elé, ezért a Kner Imre életútját jól ismerő közönség is sok érdekességet talál.

A kiállítás anyaga elsősorban a Kner Nyomdaipari Múzeum gyűjteményére épült, de láthatók a Békés megyei Levéltárban őrzött dokumentumok másolatai, a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Iparművészeti Múzeum által kölcsönzött kiadványok is. Magántulajdonban lévő fotók, dokumentumok teszik teljesebbé a kiállítást: Kner Imre unokái, Haás Marianne és Kéri Pálné Haás Julianna, valamint Kner Imre unokaöccse s egyben tanítványa, Haiman György bocsátott rendelkezésünkre sok érdekes, eddig még ismeretlen anyagot.

A kiállítás első termében látható Knerék családfája, mellette a nyomdajegy, a vándor könyvkötő és könyvárast szimbolizáló emberalak. A családfán megjelöltük azokat a személyeket, akiknek szakképzettsége, foglalkozása kapcsolódott, vagy kapcsolódik a könyvkészítéshez, így nyomon követhető, hogy a régi mesterség hogyan él tovább.

E teremben láthatók a Kner Sámuel könyvkötő, majd Kner Izidor nyomdaalapító munkásságával kapcsolatos kiadványok, dokumentumok. Kiállításunk egyik érdekessége a nyomdai enteriőr: szedőszekrények, betűszedésnél használt szerszámok, két kisméretű nyomdagép, valamint egy hattyúnyakú drótfűzőgép - melyek ma is működnek. Ez a nyomdai hangulat segíti a látogatókat a megértésben: ilyen környezetben született és nőtt fel Kner Imre, s szinte természetes, hogy ő is a nyomdász mesterséget választotta.

»... Mikor születtem, még együtt volt a nyomda és a lakás, egy épületben, egy ajtó választotta el a hálószobát a gépszobától, s hosszú téli estéken már két éves koromban a gép kirakó asztala mellett ültem, és néztem, mint jönnek ki az ívek a gépből. Négy éves koromban a szedőállvány tetején ülve építőkockák helyett az ólomstégekkel játszottam...«

A gyermekkori fotók, a gyermekkorban tervezett születésnap meghívó mellett látható 13 éves korában édesapjának tett fogadalma: »... igyekezni fogok, hogy kötelességeimnek minden körülmények között megfelelhessenek és egyike lehessen hazám hasznos polgárainak!... « - A lipcsei tanulmányok ideje alatt készített grafikai és tipográfiai tervek mellett az ezt követő években készült munkái is láthatók, melyek közül igen sok nyomtatásban is megvalósult. Nagyon érdekesek a nyomda fejlesztésére vonatkozó tervei, ahol megfigyelhető, hogyan képzelte el a korszerűen berendezett üzemszerveket. Kner Imre, aki színelmélettel is foglalkozott, tanulmányt jelentetett meg a színharmóniáról, majd színdiagramokat készített a színek és a hangok kapcsolatáról. Ezek a színelmélettel kapcsolatos munkák is szerepelnek a kiállítási anyagban.

A második teremben láthatók az 1910-es években készült kiadványok, ekkor már Kner Imre a nyomda műszaki vezetője. A szecessziós, a reneszánsz stílusjegyek után egyszerűsödési folyamat figyelhető meg, mely Fülep Lajos hatásának is köszönhető. A 10-es években Kner Imre a Vasárnapi Kör tagjaival állt kapcsolatban, jó néhány Balázs Béla, Lesznai Anna kötet látott napvilágot Gyomán.

A legszebb barokk tipográfiájú könyvek 1920-1922 között készültek, amikor Kner Imre Kozma Lajossal és Király Györggyel közösen munkálkodott a kiadványokon. A könyvdíszeket Kozma Lajos alakította ki a nyomda számára. A *Kner Klasszikusok* 12 kötetéhez Kner Imre által készített címlaptervek mellett láthatók a kész könyvek és az eredeti nyomóformák is. Ugyanitt állítottuk ki az 1919. esztendőre készült *Almanach*-ot és a fadúcait, a *Három Csepke Könyv*-eket, a *Monumenta Literarum* 24 füzetét.

Szintén Kozma által tervezett motívumok, könyvdíszek, nyomdajegyek láthatók azon a kis folyosón, amely átvezet a harmadik terembe. A teremben újabb Kozma-díszek láthatók: szignetek, betűként szedhető díszek, körzetek, s ezek matricái. E díszítőelemekből számtalan variáció készíthető, melyek szinte minden nyomdaterméken felhasználhatók: egyéniséget és egyfajta egységességet adnak a Kner-nyomda termékeinek. Különleges díszítősorokat lehet kialakítani könyveknél, keretmotívumokat okleveleknél, részvényeknél, vagy más üzleti nyomtatványoknál.

Ám Kozma Lajos irodaszereket is tervezett, 1925. május 20-án kérte fel őt erre Kner Imre, s ezzel is segítette Kneréket abban, hogy egy-egy hivatal a szükséges nyomtatványok, üzleti könyvek beszerzésén túl minél komplettebben felszerelve távozhasson Gyomáról.

A Kozma illusztrációk felhasználásával készült mesekönyv, a *Zsuzsa Bergengóciában* háromféle kiadása is látható.

Kner Imre 1917-ben kötött házasságot Kulka Etelkával, lányuk Zsuzsa 1921-ben, fiuk Mihály 1923-ban született. 1925-ben épült családi házukat - ma a múzeum - és a bútorokat szintén Kozma Lajos tervezte. Az eredeti vázlatrajzok, tervrajzok mellett fotók mutatják be, hogyan élt a Kner család.

A Bodoni betű beszerzésével áttértek a klasszicista könyvek készítésére. E korszak legszebb kötetei, valamint a hazai és nemzetközi elismerés dokumentumai láthatók a negyedik teremben. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai is kapcsolatba kerültek Kner Imrével, s nagyon szép Radnóti Miklós kötet és Buday György által illusztrált kiadványok készültek a nyomdában. Kner Imréné, aki Bartók Béla tanítványa volt, népdalokat gyűjtött Gyomán, s ezek Buday-fametszetekkel díszítve az 1936-os *Szegedi Kis Kalendárium*-ban jelentek meg nyomtatásban.

A harmincas évek második felétől már csak kedvtelésből, a barátok számára, szinte »életjelként« ad ki Kner Imre könyveket, de a faji törvények bevezetése után, az egyre nehezedő helyzetben sem adja fel: »... Az egyetlen lehetséges dolog: csinálni, ameddig lehet, túrni, ameddig lehet, s amikor már nem lehet, itt elpusztulni ... Azt a negyvenet, amelyet 12 éves korom óta dolgoztam, és öltem bele abba, ami itt van körülöttem anyagi értékben és hagyományban, s amelyet el akarnak rabolni, nekem vissza nem adhatja, de el sem veheti tőlem senki! ... ezek a dolgok azok, amelyek miatt én nem likvidálhatok. Mi is lenne a likvidáció célja? A puszta életem megmentése? Mi lenne ennek a puszta életnek értelme és célja anélkül, amiért dolgoztam eddig?«

Az 1940-es években már alig jelenik meg könyv. Csak Kölcseytől a *Nemzeti hagyományok*, s Kodály Zoltán biztatására Tótfalusi Kis Miklós *Mentsége*. E hatyúdálnak is nevezhető kiadványt azonban már munkaszolgálatosként korrigálja Kner Imre. A tragédia elkerülhetetlen. 1944. április 5-én Kner Imrét elhurcolják... Fiának, Mihálynak zsebnaptár lapjai megrázóan dokumentálják a család értelmetlen pusztulását.

Ám halálával nem szűnt meg, csak félbeszakadt életműve. A nyomdai, szakirodalmi, könyvtervezői munkásságának dokumentumain tipográfusok nemzedéke nőtt föl, követői vannak, emberi és szakmai nagysága ma is példamutató. Kner Imre publikációi, a konferenciákon készült fényképek, s a róla szóló tanulmányokból, kiadványokból készült válogatás zárja az életműkiállítást.

-&-